

Eredeti közlemények

*ELTE Bölcsészettudományi Kar (Budapest)
Neveléstudományi Tanszék*

Empátiás osztályok hátrányos helyzetű tanulóinak beszédállapota**

RÉTHY ENDRÉNÉ DR.

Problémafelvetés:

A szocio-ökonómiai státus (socio-economic-status) a tanulási teljesítmény erőteljes determinánsa, mely meglehetősen behatárolja az egyén iskolával kapcsolatos lehetőségeit. (Báthory Z. 1992. 86. o.)

Az iskolai esélyegyenlőtlenségek jelentős része erre vezethető vissza, mint azt a 70-es évektől az IEA-vizsgálatok is egyértelműen bizonyították. (Nagy J. 1979, Váry és mti. 1989.)

Bloom, B. elkülöníti egymástól a pedagógiai eszközökkel többnyire nem változtatható „kemény” változókat és a változtatható, „lágy” faktorokat. Ez utóbbi családi-környezeti tényezők pedagógiai hatásra kedvező irányban módosíthatók. (Báthory, 1992. 93. o.)

A családi változóegyüttes a különböző tantárgyakra más és másként fejt ki hatását. A társadalmi különbségek különösen az anyanyelvi teljesítményt befolyásolják. A tanulók verbális készsége és szociokulturális háttere között értékelhető kapcsolat van, minthogy a nyelvhasználat maga is egyfajta, ha nem is szükségképpen iskolához köthető, tanulási folyamat eredménye. *Bernstein* alapján kétféle nyelvhasználatot különböztethetünk meg, egyrészt kontextushoz kötött, korlátolt, kidolgozatlan kódot, másrészt nem kontextushoz kötött, kidolgozott kódot. A *kidolgozott kód* formáin keresztül általános jelentésrendszerek válnak hozzáférhetővé, a nyelvhasználat ugyanis nyilvánvalóvá teszi a személyi és tárgyi viszonyokat irányító elveket és eljárásokat. A korlátozott kód formái partikuláris jelentésrendszereket nyújt, amennyiben a nyelvhasználaton keresztül nem válnak nyilvánvalóvá a személyi és tárgyi viszonyokat szabályozó elvek és eljárások (Bernstein, 1974. 183. o.)

* A MAGYE XX. Országos Szakmai Konferenciáján (Miskolc, 1992. június 26-án) elhangzott előadás

A családi háttér, mint egy sokdimenziós egyenlőtlenségi tér ragadható meg, melyet befolyásol a szülők társadalmi pozíciója, a család kulturális státusa, a kultúra közvetítőinek igénybevétele, a szülők anyagi helyzete, s a család lakóhelye. (*Kolosi T.* 1987. 221-223. o.)

Ezen belül - mint ahogy a vizsgálatok igazolják - a legerősebb befolyása a szülők kulturális státusának van. A tanulmányi előmenetel és a szülők iskolázottsága között szoros statisztikai összefüggés mutatkozik. Az értelmiségi környezetből induló gyerekek szinte természetesen „feltöltődnek” az iskolára, a iskolai történések az ő nyelvükön szólnak. Azok a gyerekek vannak hátrányban, akik nem birtokolják az iskolai környezet kódját, nincsenek otthon az iskola világában. E rétegspecifikus hátrányok az iskoláztatási idő alatt állandónak bizonyulnak, rögzülnek. A modern társadalmakban az egyenlőtlenségek reprodukciójának egy új rejtettebb módja jön létre, amelyben kiemelkedő szerepe van a „*kulturális tőke átadásának*”. (Bourdieu, P. 1987. 364. o.) A tanulók rendelkezésére álló kulturális tőke nagyságát a szülők iskolarendszerben eltöltött idejével mérik.

Vizsgálatunk célja:

A fentiekből következően annak feltárása volt, hogy milyen mértékben határozza meg a tanulók nyelvi fejlettségét az a szocio-kulturális közeg, amely családi hátterüket képezi.

Megválaszolandó kérdések:

Valóban nagyobb számban fordulnak-e elő a „alacsony kulturális tőkével” rendelkező tanulók körében beszédhibások és/vagy dyslexiások?

Milyen jellemzőkkel írható le e tanulók általános verbalitási szintje?

Az iskolában eltöltött idő képes-e a maga korrekciós gyakorlatával, a felmerülő hiányosságok korrigálására, azaz az osztályfokok növekedésével csökkenni-e a hiányosságok?

Vizsgálati hipotézisünk:

A bizonyítottan alacsony „kulturális tőkével” rendelkező tanulók iskolai sikerességének oka alacsony verbalitási készségükre vezethető vissza, mindezt az állapotot a beszédhibák illetve a dyslexia előfordulási gyakorisága is megertheli.

A vizsgált minta:

A vizsgálatban a budapesti IX. kerületi Lenhossék utcai Általános Iskola 10 (1-7). „empátiás” osztályának 145 tanulója vett részt: 61 lány és 84 fiú.*

A vizsgált tanulók osztályonkénti megoszlása:

Oszt.	1.c.	1.d.	2. c.	3. c.	4. c.	5.c.	5. d.	6. d.	7. c.	7. d.	
Tan.-i létszám:	11	13	17	13	15	14	12	16	18	13	145

A vizsgálat időpontja: 1992 tavasza.**

A vizsgált tanulók szocio-kulturális háttere, azaz kulturális tőkége a szülők iskolázottsági szintje alapján.

Apák iskolai végzettsége:

8 o. alatt	8 osztály	Szaktanuló	Középiskola	Főiskola	
102 70,34%	16 11,03%	17 11,72%	9 6,2%	1 0,69%	145

Anyák iskolai végzettsége:

1-2 osztály	8 osztály alatt	8 osztály	Szaktanuló	Ismeretlen	
40 27,58%	67 46,2%	5 3,44%	10 6,89%	23 15,86%	145

A tanulók tehát bizonyítottan alacsony kulturális tőkével rendelkeznek.

A nyolc osztályt be nem fejező *apák* száma igen magas (70,34%), ők szakmai képzéssel nem rendelkező betanított munkások, illetve munkanélküliek, esetleg potenciálisan azzá válhatnak. Jelentéktelen a középfokú végzettséggel, illetve felsőfokú képzéssel rendelkező *apák* száma, együttesen is csak 6,89%.

Még nagyobb problémát jelent az *anyák* iskolában eltöltött idejének alacsony volta, különösen a cigány anyák nagyfokú alulképzettsége, funkcionális analfabétiz-

* Az iskola igazgatója: Ősz Szabó Gézi
Az empátiás osztályok az ép értelmű, de az iskolai teljesítmények különböző területén lemaradó tanulók differenciált fejlesztő felzárkóztatásával szerveződő kislétszámú osztályok, zömmel cigány tanulókkal.

** A 8. osztályban, a kimenő évfolyamra való tekintettel nem végeztük el a vizsgálatot. A vizsgálatokat Soros-ösztöndíj segítségével tudtuk kivitelezni.

musa. A nyolc osztályt nem végzett anyák 73,78%-os előfordulása már-már megoldhatatlan feladatot ró az iskolára.

A vizsgálat módszere:

Feketéné Gacsó Mária, Gósy Mária, Meixner Ildikó, Marosits Istvánné, Szébenyiné Nagy Éva, Kovács Györgyné (1990) alapján összeállított tesztbateriát lásd a mellékletben.

Vizsgálat során feltártuk a tanulók:

- beszédhibáját
- dyslexiáját
- beszéd- és kommunikációs készségét, beszédmegértési és beszédhasználati szintjét
- nyelvi grammatikai-helyesírási készségét.

A vizsgálat eredményeinek bemutatása:

Beszédhibások száma: 19, azaz 13,1%. (Ebből lány: 7, fiú: 12, alsótagozatos: 12, felsőtagozatos: 7.)

Beszédhibák típusa: (Előfordulás)

sigmatismus interdentalis:	5
sigmatismus:	6
sigmatismus lateralis:	1
paralalia:	1
rotacizmus:	2
dysphonia:	1
dadogás:	3
összesen:	19

A beszédhiba kiterjedtsége:

1	2	3	4	5	6	több
hangra						
3	1	4	2	1	1	4

Kapott adataink igazolják hipotézisünket, az alacsony kulturális tőkével rendelkező tanulóknál nagyobb %-ban találoztunk beszédhibással, mint az átlag populációban. (A beszédhibák gyakoriságát vizsgáló szakirodalmi adattal bőven találkozunk.) Sarbó 1899-ben kérdőíves módszerrel a tanulók 3,4 %-át találta beszédhibásnak (Sarbó, A. 1906.), Kanizsai 1953-ban a főváros 163205 tanulóján végzett vizsgálata során 1,54 %-nál fedezett fel súlyos beszédhibát (Kanizsai, D. 1955.). Vértes O. András statisztikák alapján a tanulók 2-3 %-át tekinti beszédhibásnak. (Vértes O. A. 1956.) Szabó a gyermekek 90-95 %-át tartja ép beszédűnek, a fennmaradó százalékánál beszédhibáról beszél. (Szabó, L. 1969.)

Dyslexiások száma: 15 fő (6 lány, 9 fiú): 10,3%.

Beszédhiba és dyslexia együttes előfordulását 3 tanulónál találtuk. Érdekes jelenség, hogy viszonylag alacsony a dyslexiások száma.

A tanulók általános beszéd- és kommunikációs szintje:

Változók	Teljesítmény			Összesen
	Jó	Korlátozott	Gyenge	
Beszédmegértés %	55 37,93	57 39,31	33 22,75	145 100
Olvasásmegértés %	37 25,51	72 49,65	36 24,82	145 100
Szókincs %	46 31,72	59 40,68	40 27,58	145 100
Ált. tájékozottság %	80 55,17	20 13,79	45 31,03	145 100
Spontán beszéd %	38 26,2	72 49,65	35 23,44	145 100
Nyelvi-grammatikai képesség %	25 17,6	25 17,6	95 65,51	145 100
Helyesírási készség %	25 17,6	21 14,48	99 68,27	145 100

További finom-elemzés is szükségesnek látszik.

A nyelvi fejlettség a kommunikációs készség zavarát, alacsony, szegényes szókincsset, korlátozott beszédmegértést, az írásos instrukciók megértésének zavarát, rossz kifejezőkészséget, szömegetalálási nehézséget mutattak a tanulók a szubtesztek megoldásakor.

A tanulók általános beszéd-, írás- és kommunikációs szintje gyenge, illetve korlátozott. A gyermekeknek csak kis százaléka mutatott jó teljesítményt. Nem találtunk jelentős különbséget az alsó és felső tagozat teljesítménye között. Mindez azt jelzi, hogy az iskoláztatási idő alatt e problémák nem csökkennek, hanem rögzülnek.

Következtetések:

Az alacsony minta messzemenő következtetések levonását nem teszi lehetővé. Mégis megállapítható, hogy az átlag tanulói populációhoz viszonyítva elég magas százalékban (13,1%) találtunk a vizsgáltak körében beszédhibást, illetve dyslexiást (10,3%), úgy gondoljuk, hogy a beszédhiba és a dyslexia előfordulási gyakorisága nem ad teljeskörű képet a tanulók nyelvi beszédfejlettségéről. Így a további finomvizsgálatok, a szubtesztekben nyújtott tanulói teljesítmények egyértelművé tették az

elmaradások milyenségét nyelvi, grammatikai, helyesírási zavar, gyengeség az olvasásmegértésben, a kommunikációs készségben, szókincsben, beszédmegértésben, kifejezőkészségben. Sajnos mindez a szakirodalommal egyezően bizonyítja az alacsony kulturális tőkéből fakadó általános beszéd-, nyelvi-helyesírási korlátozottság jelenlétét.

Az elmaradás azoknál a tantárgyaknál gyakorol erős hatást, amelyeknél nagy jelentőséget kap a tanulók verbális teljesítménye, ahol a szövegek olvasása, megértése, a szóbeli és írásbeli kifejezés kerül előtérbe. A jelentőség csökken, ha a tantárgy tanításánál-tanulásánál inkább a közvetlen tapasztalás és a konkrét cselekvés dominál.

Figyelmeztető, hogy még e kislétszámú fejlesztő empátiás osztályok sem képesek megbirkózni a hiányosságokkal. Talán azért sem, mert az iskolának nemcsak a különbségek „kiegyenlítésére” kell törekednie, hanem egy attitűdváltással a gyermekek „sajátos kultúrájához” kellene igazodnia. „Ha igaz az, hogy a tanár kultúrájának a gyermeki tudat részévé kell válnia, akkor még inkább igaz az, hogy először a gyermek kultúrájának kell a tanári tudatba beépülnie.” (B. Bernstein, 1974. 187. o.) Abból kellene tehát a fejlesztésnek kiindulnia, amit a gyermek tud.

Melléklet:

Alkalmazott vizsgálati módszerek

Beszédhiba feltárásához:

Képanyag: *Vinczéné Bíró Etelka*: Gyakorlóanyag a pöszeség javításához. A logopédiai vizsgálat 1990. Szerk.: *Feketéné Gacsó Mária*, OPI.

Beszéd és kommunikációs készség vizsgálatához:

Beszéd és nyelvi fejlettség, beszédmegértés és beszédhang vizsgálata: *Dr. Gósy Mária*, tesztsomag.

Dyslexia veszélyeztetettség vizsgálata:

Előrejelző gyorsteszt New York Columbia egy. lásd: A logopédiai vizsgálatok. (1990) Szerk.: *Feketéné Gacsó Mária*. OPI. Bp. 99-103. o.

Előrejelző gyorsteszt II. Frostig- és Inizan teszt, készítette *Marosits Istvánné*.

Felmérők: *Meixner Ildikó* által összeállított felmérő lapok. Lásd: A logopédiai vizsgálatok (1990) OPI. Bp. 154-161 és stencil.

Nyelvi-grammatikai-helyesírási készség vizsgálata:

2. osztály: *Marosits Istvánné* felmérő lap,

3. osztály: *Szebényiné Nagy Éva* felmérő lap,

4. osztály: *Szebényiné Nagy Éva* felmérő lap,

5-8. osztály: *dr. Kovács Györgyné*.

Lásd: A logopédiai vizsgálatok (1990) OPI. Bp. 170-179. o.

Irodalom

A logopédiai vizsgálat (1990) OPI. Bauer Miklós, Czigner Jenő, Lamdé István, Ribári Ottó: (1990) Fül-orr-gégegyógyászat, Medicina Könyvkiadó, Bp. Báthory Zoltán: (1977) A verbális képesség néhány tantervi-tantárgyi összefüggése. Pedagógiai Szemle, 9. sz. Báthory Zoltán: (1992) Tanulók, iskolák - különbségek. Tankönyvkiadó, Bp. Bernstein, Basil: (1964) A Socio-Linguistic Approach to Social Learning. In: The Penguin Survey of the Social Sciences. Penguin Ed. Bernstein, B.: (1974) Társadalom, osztály, nyelv és szocializáció. Valóság 11. sz. Bernstein, B.: (1974) A kiegyenlítő (kompensatory) oktatás folyamatának bírálata - Az iskola szociológiai problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bloom, B. S.: (1980) The State of Research on Selected Alterable Variables in Education. MESA Seminar, University of Chicago id. Báthory, Z. (1992) Bourdieu, Pierre: (1978) A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Gondolat Kiadó. Csapó Benő: (1984) A kommunikatív képesség struktúrája és fejlődése 10-17 éves korban. Kandidátusi disszertáció. Ferge Zsuzsa: (1976) Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága. Akadémiai Kiadó, Bp. Frint Tibor, Surján László: (1982) A hangképzés és zavarai, beszédzavarok, Foniátriai Medicina Könyvkiadó. Gereben Ferencné, Laczik Imréné, Vinczéné Bíró Etelka: (1987) Gyakorlóanyag a pöszeség javításához. Kanizsai Dezső: (1955) A beszédhibák javítása. Tankönyvkiadó. Meixner Ildikó: (1978) Útmutató a dyslexia-prevenációs feladatlapokhoz. OPI. Meixner Ildikó: (1987) Képanyag az olvasási zavarok javításához. Montágh Imre, Montághné Riener Nelli, Vinczéné Bíró Etelka: (1990) Gyakori beszédhibák a gyermekkorban. Tankönyvkiadó, Bp. Palotás Gábor: (1969) Hadarás. In: Tanulmányok a logopédia köréből. Összeállította: Kovács Emőke és Mérei Ferencné. Tankönyvkiadó. Pléh Csaba: (1984) A megértés és a szövegalkotás pszichológiája. In: Büky Béla, Egyed András, Pléh Csaba: Nyelvi képességek, fogalomkincs, megértés. Tankönyvkiadó, Bp. Réthy Endréné: (1980) Logopédia. In: Gyógypedagógiai alapismeretek. Tankönyvkiadó, Bp. Sarbó Artúr: (1906) A beszéd összes vonatkozásaiban, különös tekintettel a gyermekorra. Atheneum. Subosits István: (1980) A nyelvi közlés alapjai. Tankönyvkiadó, Bp. Szabó László: (1969) Intézetünk története - Tanulmányok a logopédia köréből 1894-1969. Kiadta a Beszédjavító Intézet 75 éves évfordulója emlékére. Bp. Vassné Kovács Emőke: (1977) Szemelvények a dyslexia köréből. Főiskolai jegyzet. Tankönyvkiadó, Bp.